

Л.О. Федорова,

Національний технічний університет України «КПІ»

В.І. Мельник, О.Ю. Качан,

Київський університет імені Бориса Грінченка

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
КОЛЬОРОНАЗВИ «ЧОРНИЙ»
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)**

Оскільки мова і мислення народу тісно пов'язані, дослідження мови дає змогу встановити ті образи, які фігурують у свідомості окремого народу. Фразеологізми як цінний матеріал для дослідження свідомості носіїв мови якнайяскравіше відображають специфіку сприйняття ними світу. Це дослідження присвячено кольороназвам у складі фразеологічних одиниць французької мови з метою відшукати специфічне у сприйнятті світу французьким народом. Воно продовжує актуальні сучасні розвідки, спрямовані на вивчення ФО в цілому та їх різних компонентів зокрема. Ми прагнемо визначити лінгвокультурологічні особливості фразеологізмів з кольороназвою «чорний» у фразеологічному фонді французької мови, окреслити їхню культурно-національну специфіку.

Переосмислення традиційного логічного змісту концепту пов'язано, насамперед, зі змінами наукової парадигми гуманітарного знання, коли системно-структурна парадигма поступилася антропоцентричній, функціональній. У рамках антропоцентричного підходу мовний артефакт розглядається як поєднувальна ланка між мовою й мисленням людини, її внутрішнім світом, загальнолюдськими та національно-культурними цінностями. Зміна напрямку парадигми гуманітарного знання в бік антропоцентризму сприяла формуванню нового підходу в мовознавстві, спрямованого на дослідження мовних засобів вираження людського ставлення до дійсності. Одним із найважливіших напрямів таких розвідок стає лінгвокультурологія — наука, що вивчає взаємодію мови й культури. У межах цієї науки розглядається відображення форм існування культури в мові й мовленні, мовної свідомості та особливостей дії ментально-лінгвального комплексу.

Сучасні дослідження з лінгвокультурології пов'язані з іншою наукою — лінгвоконцептологією, оскільки науковці цієї галузі вивчають номінації національно-культурних феноменів. Людина,

яка систематизує об'єкти навколишньої дійсності, обов'язково структурує свою концептуальну картину світу, отримані результати вона фіксує у вигляді знань та уявлень за допомогою семіотично-вербального коду, яким виступає мовна картина світу.

Для сучасного етапу лінгвістичних досліджень притаманне осмислення проблеми мовних реалізацій національних картин світу, яке поєднує когнітивну й лінгвокультурологічну парадигми. Когнітивна лінгвістика вивчає процеси отримання, обробки, впорядкування, збереження й використання різного роду інформації, тоді як лінгвокультурологія розглядає вияви культури народу в його мові й мовленнєвій діяльності [1; 2; 3]. Механізми цих процесів досить складні. Для їх визначення потрібна ґрунтовна база мовних і позамовних знань. Мовні знання репрезентують семантичні й граматичні категорії, а позамовні — когнітивні. Когнітивні категорії — це конструкти свідомості людини, що моделюють знання мовної особистості про світ і співвідносять їх із моделями знань, які зафіксовані в структурі мови.

Тож перейдемо безпосередньо до предмета нашого дослідження. Французька кольороназва *noir* є продовженням латинської *nigrum* — *nigrum* > *neir* > *noir*, яка позначала чорний матовий колір [4, с. 78] і використовувалась для позначення візуального чорного кольору.

Загалом чорний колір асоціюється з негативним, песимістичним і позначає поняття, котрі мають погані властивості, якості, призначення, заслуговують на осуд, викликають несхвалення, щось заперечують. Недарма Й.В. Гете називає його «кольором мороку» [5, с. 24]. Французька мова має значну кількість фразеологізмів з кольороназвою «чорний» на позначення негативного: *jeter du noir* — *затьмарювати*, *le four noir* — *повний провал, невдача*, *la misère noire* — *безпросвітні злидні*, *rendre (bien) noir* — *звести наклеп*, *vendre du noir à qn.* — *обманювати, вводити в оману*. ФО чорний список французькою звучить як *la liste noire*. Як ми побачимо далі, кольороназва «чорний» далеко не завжди пов'язана лише з негативними поняттями. Проте негатив, певна річ, переважає.

Перш за все, ця кольороназва позначає СМЕРТЬ. За віруваннями стародавніх греків, річка, яка протікала в Аїді, називалася Стікс. У французькій мові закріпилися поетичні ФО: *le noir rivage* — *берег Стіксу, царство смерті*; *l'onde noire* — *річка смерті, Стікс*; *passer l'onde noire* — *перейти в царство тіней, померти*, *le noir trajet* — *смерть (поет.)*. ПЕКЛО у французькій мові позначається

фразеологізмом *le noir séjour*. У рамках фразеологізму «чорний» є кольором, що має відношення до ПОТОЙБІЧНИХ ІСТОТ. ФО *la magie noire* — чорна магія, *la messe noire* — чаклунство, шаманство підтверджують таку думку, оскільки чорним називається те чародійство, яке виконується за допомогою «нечистої сили», диявола: *le diable n'est pas si noir qu'on le dit (fait, peint). Il n'est pas si diable qu'il est noir (n'être pas si diable qu'on est noir* — не такий страшний чорт, як його малюють. Фразеологізми *prendre le noir* та *quitter le noir* — одягти траур та зняти траур свідчать про те, що чорний є кольором СКОРБОТИ. На наше переконання ФО *la série noire* — детективний роман теж позначає смерть, щоправда не безпосередньо, а завуальовано.

По-друге, чорний колір асоціюється із ЖЕРТОВНІСТЮ, на що вказує чорний колір вбрання священнослужителів: *le radis noir* — 1. аргі піп; 2. «жандарм». Окрім того, значення 2 у зазначеному вище прикладі свідчить про те, що колір одягу представників певного роду занять покладено в основу фразеологізмів, що позначають ПРОФЕСІЮ, ЗАНЯТТЯ. Чорний був кольором уніформи фашистів Німеччини. Тому у фразеологічному складі французької мови закріпилося стійке сполучення *les chemises noires* — чорносорочечники, яке скальковано з італійської мови *camicia nera* — чорна сорочка. Підтвердження цієї семантичної групи знаходимо і у фразеологізмах: *les gueules noires* — прост. замурзані (про шахтарів, вугільників), *l'habit noir* — фрак, розм. міщанин, розм. брехун, *les collets noirs* — чорні комірки і позначає золоту молодь епохи Директорії. До концепту слід, мабуть, віднести також позначення ЧОРНОШКІРИХ ЛЮДЕЙ, РАБІВ: *bosser comme un noir* — розм. працювати як чорношкірий, *un code noir* — чорний кодекс (для кольорового населення в колоніях).

По-третє, щоб передати насиченість чорного кольору, французи використовують порівняння, котрі вказують на своєрідне бачення ними чорного кольору. Так, вони вбачають різницю (і виражають це мовними засобами) між відтінками:

— **дуже чорний:** *noir comme (du) jais* (смола), *de l'encre* (чорнило), *du cirage* (гумалін), *du charbon* (вугілля), *de l'ébène* (ебонове дерево), *de la cheminée* (комин), *corbeau* (ворон), *geai* (сойка), *de la suite* (кінтвя), *une taupe* (кріт);

— **темно, хоч око виколи:** *noir comme dans un four* — в печі, *dans une gueule de loup* — у вовчій пащі.

Як бачимо, щоб передати поняття **ТЕМРЯВИ** французи не використовують природні явища. Натомість образ нерозтопленої печі та вовчої пащі є своєрідним баченням непроглядної темряви. Оскільки поняття темряви є спорідненим із поняттям **НЕБЕЗПЕКИ**, то можемо припустити, що вогонь сприймається, як захисник оселі, який не тільки слугує для приготування їжі, але й оберігає домівку від злих духів. Коли ж він погашений, то дім є незахищеним. Щодо вовчої пащі, то очевидно, що вовк як хижа тварина асоціюється з небезпекою і, як наслідок, з темрявою. Однак, для передачі **НЕСПРИЯТЛИВИХ ПОГОДНИХ УМОВ** у французькій мові використовується саме чорний колір: *le froid noir* — холодна, похмура погода, *le temps est bien noir, il pleuvra des prêtres* — небо почорніло, буде сильний дощ, *le point noir (à l'horizon)* — невелика грозова хмара на горизонті; небезпека, загроза.

Далі, чорний колір є кольором **ДЕПРЕСІЇ** та **МЕЛАНХОЛІЇ**: *bile noire, humeurs noires, mélancolie noire* — чорна меланхолія, *avoir des idées noires* — бути в меланхолії, в похмурому настрої, *être dans ses noires* — бути дуже сумним, *les machins noirs* — похмурі роздуми. Він асоціюється з такою потужною негативною емоцією, як **НЕНАВИСТЬ**: *la bête noire* — ненависна людина. Так колись називали кабана чи вовка — хижаків, яких боялися селяни [6, с. 193]. Дуже часто ненависть та гнів до іншої людини виливається в бійку, яка закінчується синцями та підбитими очима: *l'œil au beurre noir* — з підбитим оком, з темними колами під очима, *accomoder au beurre noir* — розм. поставити синець, *être noir de coups* — бути побитим до синців.

І, нарешті, у французькій мові закріпилося значення чорного кольору як кольору спекулювання та несанкціонованої торгівлі: *la bande noire* — спекулювати земельними ділянками та нерухомістю, *le travail noir* — халтура, *au noir* — на чорній біржі.

Проте, крайнощі, як відомо, сходяться. Відтак, «чорний» здатен позначати не лише негативне, але й позитивне. Зазвичай для друкування книг використовують **ЧОРНИЛО** чорного кольору. У французькій мові існує розмовний фразеологізм *mettre du noir sur du blanc / du blanc sur du noir* — писати твори. Фразеологізм *noir sur blanc* перекладається як *чорним по білому* у значенні «дохідливо, ЯСНО, зрозуміло». Цікавим є французький фразеологізм *rouge et noire* — рулетка, яка має чорне та червоне забарвлення. У французькій мові простежуються фразеологізми з цією кольороназвою на позначення

НАПОЇВ: *un petit noir* — кава без молока. Цікаво, що у французькій мові ФО *le brouet noir* позначає *прости, грубі ХАРЧІ*.

Отже, можемо констатувати, що кольороназва «чорний» у французькому фразеологічному фонді в основному несе негативне смислове навантаження. Найчастіше фразеологізми з цією кольороназвою вживаються для позначення концептів СМЕРТІ, ПОТОЙБІЧЧЯ, ЖЕРТОВНОСТІ, СКОРБОТИ, ПРОФЕСІЇ, ЗАНЯТТЯ, ТЕМРЯВИ, НЕБЕЗПЕКИ, НЕСПРИЯТЛИВИХ ПОГОДНИХ УМОВ, ДЕПРЕСІЇ ТА МЕЛАНХОЛІЇ, СПЕКУЛЮВАННЯ, НЕНАВИСТІ. На прикладі ФО *mettre dans le noir* — *поцілити в точку, в ціль, досягти успіху*, простежуються поодинокі випадки, коли чорний колір асоціюється з успіхом. Негативна семантика кольороназви «чорний» зникає у ФО, що позначають ЧОРНИЛО, НАПОЇ, ХАРЧІ. Справедливо зазначити, що чорний колір як колір одягу змінив своє культурологічне значення. Спочатку його використовували на позначення золотої молоді, потім він набув негативного забарвлення через чорну уніформу німців-окупантів, а згодом і донині асоціюється з діловим стилем одягу та офісними працівниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Тойн А. Ван Дейк. — Берлин : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. — К. : Брама, 2004. — 336 с.
3. Attalan P. Questions de sémantique, **une approche comportementaliste** du langage / P. Attalan. — P. : Ed. Puters, 1994. — 319 p.
4. Михайлова Т.А. Система цветообозначений в старофранцузском языке / Т.А. Михайлова // Наименования цвета в индоевропейских языках: Системный и исторический анализ; [А.П. Василевич (отв. ред.)]. — М : Ком Книга, 2007. — 320 с.
5. Гете И.В. Учение о цвете. Теория познания / И.В. Гете; [пер. с нем.]. — Изд. 3-е. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. — 200 с.
6. Назарян А.Г. Почему так говорят по-французски / А.Г. Назарян. — М. : Наука, 1968. — 347 с.